

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ ТА МОЛОДІ

DOI 10.26565/2227-6521-2025-54-09

УДК 316.346.32-053.6:316.752

ЦІННІСНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Сокурянська Людмила Георгіївна – докторка соціологічних наук, професорка, професорка ЗВО кафедри соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 6, Харків, 61022, Україна, e-mail: sokuryanska@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4097-952X>

Беляєва Вікторія Олександрівна – аспірантка кафедри соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 6, Харків, 61022, Україна, e-mail: viktoriia.bieliaieva@student.karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0437-0116>

У статті аналізуються ціннісні преференції старшокласників України в умовах російсько-української війни. Надаються авторські визначення таких понять, як «ціннісні преференції» (ієрархічно побудована система життєвих переваг особистості, тобто система її екзистенційних цінностей та ціннісних пріоритетів у всіх сферах її діяльності (професійній, громадській, політичній, сімейно-побутовій, освітній, дозвіллевій тощо)) та «українська політична нація» (спільнота громадян української держави всіх національностей, мовних та релігійних преференцій, об'єднаних спільними цінностями, політичними інтересами, патріотичними настановами, повагою до історії та культури України, її державних символів та готовністю захищати суверенітет та цілісність своєї країни). Наводяться результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Старшокласник – 2024: життєві та освітньо-професійні плани старшокласників України в умовах війни», що проводилось за ініціативи Соціологічної асоціації України фахівцями кафедри соціології навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна протягом жовтня-листопада 2024 року. Розглядаються орієнтації українських старшокласників на термінальні та інструментальні цінності, їхні освітньо-професійні плани після отримання середньої освіти, оцінки престижності та привабливості тих чи інших професій, мотивація отримання вищої освіти, професійний вибір, громадянська ідентичність тощо. Формулюється висновок про те, що високий рівень громадянської ідентичності та зафіксована єдність ціннісних преференцій українських старшокласників у різних сферах їхньої життєдіяльності за відсутності відчутних міжрегіональних відмінностей у цих показниках дають підстави говорити про активне становлення української політичної нації на мезосоціальному рівні цього процесу.

Ключові слова: ціннісні преференції, російсько-українська війна, старшокласники, освітньо-професійні плани, громадянська ідентичність, українська політична нація.

Для цитування: Сокурянська Л. Г., Беляєва В. О. Ціннісні преференції українських старшокласників в умовах війни: спільне та відмінне в регіональному вимірі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2025. Випуск 55. С. 87-101. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-54-09>

How to Cite: Sokuryanska, L. & Bieliaieva, V. (2025) 'Value Preferences Of Ukrainian Senior Grade Students In War Conditions: Common And Different In The Regional Dimension'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods.* 55. pp. 87-101. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-54-09> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та актуальність статті. Невсучасний інтерес до «таємничого світу цінностей» (Г. Ріккерт) зумовлюється не тільки актуальною науковою, але й нагальною суспільною потребою у визначенні можливих напрямків подальших соціокультурних трансформацій у їхньому глобальному та локальному контекстах, адже, як засвідчує історія, ціннісні зміни є чи не найбільш

значущим чинником і водночас показником соціальної динаміки. Протягом довгого часу вважалося, що одним із головних суб'єктів цієї динаміки є молодь, яка, інтеріоризуючи аксіофеномени попередніх поколінь, одночасно вносила у суспільство власний ціннісний дискурс, тим самим змінюючи його. В умовах сучасного експоненційного світу, тобто світу, який змінюється надзвичайно швидко та непередбачувано, дослідження чинників та суб'єктів суспільної трансформації значно проблематизується як з онтологічної, так і з гносеологічної точки зору. По-перше, виникає питання, чи саме зміна поколінь є сьогодні рушійною силою трансформації соціуму, чи за сучасних умов суб'єктність молоді у процесах соціальної динаміки суттєво знижується, поступаючись інформаційним та комунікативним технологіям, які здійснюють значний вплив на соціальну взаємодію у всіх сферах життєдіяльності суспільства, перетворюючи знання та інформацію в головну цінність та найпотужніший фактор розвитку соціуму. По-друге, необхідно з'ясувати, наскільки цей глобальний тренд відповідає змінам, які відбуваються на локальному рівні, тобто на рівні конкретних суспільств, умови функціонування яких суттєво відрізняються в силу тих чи інших об'єктивних та суб'єктивних причин. У межах даної статті ми акцентуємо увагу на екстремальній ситуації, яку переживає сьогодні українське суспільство, а саме на його трансформації в умовах війни. По-третє, важливо визначити, як за цих умов змінюються ціннісні преференції різних молодіжних когорт, зокрема українських старшокласників, які, маємо сподіватися, вже в недалекому майбутньому братимуть участь у повосенній відбудові нашої країни. По-четверте, чи свідчить ціннісний дискурс різних регіональних спільнот цієї групи вітчизняної молоді про формування української політичної нації. Зазначимо, що головними чинниками та водночас показниками цього процесу відомі вітчизняні науковці Є. Головаха та Н. Черниш вважають саме ціннісну єдність та громадянську ідентичність українців [1, 2]. Про своєрідну ціннісну модель української ідентичності пише знана українська соціологиня Н. Костенко, підкреслюючи, що в умовах війни комунітарне «ми» формується «як контекстуально опосередкована єдність з ціннісним кредо «свободи, гідності, безпеки», високою довірою до влади та військових, практиками взаємодопомоги, «органічної солідарності» за Дюркгаймом...» [3, с. 14].

Отже, ми бачимо, що наше суспільство змінюється, але не знаємо, хто і що саме зумовлює його трансформацію, не можемо чітко визначити головних суб'єктів та спрямованість цього процесу. На нашу думку, за цих умов суттєво зростає роль соціології у вирішенні зазначеної проблемної ситуації. Звичайно, щоб надати відповіді на всі сформульовані вище питання, необхідно провести ґрунтовні теоретичні та емпіричні дослідження, що потребують значних інтелектуальних зусиль, спрямованих, зокрема, на суттєве корегування методології та методики вивчення ціннісної трансформації, рушійних сил та акторів цього процесу. У цій публікації, аналізуючи результати емпіричних досліджень, здійснених в останні роки вітчизняними соціологами, зокрема фахівцями кафедри соціології навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ми будемо намагатися з'ясувати, чи можна говорити про певну єдність ціннісних преференцій сучасних українських старшокласників та сформованість їхньої громадянської ідентичності, а отже, про формування української політичної нації на мезорівні даного тренду. З огляду на все зазначене вище, *актуальність* такого аналізу не викликає сумнівів, адже, як ми вже зазначали, це дозволить нам визначити головні рушійні сили та показники цього процесу, а також напрямки подальших соціокультурних зрушень у нашому суспільстві.

Аналіз існуючих досліджень і публікацій з обраної проблематики. Аксіодискурс сучасної, у тому числі вітчизняної, соціології представлений численними публікаціями, що висвітлюють результати реалізації дослідницьких проєктів, у межах яких аналізуються питання ціннісної зумовленості суспільних змін, трансформації самої системи цінностей у світовому, європейському на національному контекстах, яка впливає на соціальний, політичний, культурний та економічний розвиток країн, зокрема на зміни, які відбуваються в українському суспільстві [4-9]. Автори цих та багатьох інших публікацій з обраної нами проблематики, використовуючи, зокрема, типологію цінностей таких видатних соціологів, як М. Рокіч [10, 11], Ш. Шварц [12, 13] та Р. Інглхарт [14, 15], здійснюють аналіз ціннісних орієнтацій на мега-, макро-, мезо- та мікросоціальному рівні, роблять прогнози щодо можливих напрямків аксіодинаміки у поствоєнній Україні [16-19]. Мезорівень ціннісної трансформації, тобто зміни цінностей та ціннісних орієнтацій на груповому та інституційному рівнях, найчастіше аналізується на прикладі такої соціально-демографічної групи, як молодь, перш за все шкільна та студентська [20], та такого соціального інституту, як освіта.

Що стосується дискурсу війни, то маємо зазначити, що за майже чотири роки повномасштабної російської агресії проти нашої країни були здійснені численні дослідження, присвячені впливу російсько-української війни як на населення України в цілому, так і на зазначені молодіжні спільноти та вітчизняну освітню систему, зокрема [21-34]. В межах цих досліджень вивчалися такі питання, як вплив стресових станів на ціннісні орієнтації на поведінкові практики населення України, в тому числі молодіжних когорт; можливості та проблеми самореалізації української молоді в екстремальних ситуаціях, формування її соціального капіталу за цих умов; трансформація соціального порядку у вітчизняних закладах середньої та вищої освіти, ставлення суб'єктів освіти (школярів, студентів, вчителів та викладачів вишів) до дистанційного навчання, оцінка його переваг та недоліків; чинники та показники резильєнтності української

освітньої системи; зміни ціннісних пріоритетів та життєвих планів молоді, що навчається, зокрема старшокласників, тощо. Як бачимо, означені нами дослідження та публікації торкаються надзвичайно широкого кола проблем життєдіяльності сучасної української молоді та функціонування вітчизняної системи освіти. Проте автори жодного із цих досліджень не акцентували свою увагу на питаннях формування ціннісної єдності молоді як одного із чинників становлення української політичної нації. Саме це й зумовило наше прагнення з'ясувати, чи існує єдність ціннісних преференцій такої групи вітчизняної молоді, як старшокласники, які мешкають у різних регіонах нашої країни.

Отже, *метою* даної статті є визначення ступеня єдності (спільного та відмінного) у ціннісних преференціях сучасних українських старшокласників як чинника та показника формування української політичної нації.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи мету нашої публікації, перш за все визначимо її основні поняття. Почнемо з поняття «ціннісні преференції».

Одна із його складових, а саме поняття «преференції», означає пріоритет, першість, переважну вартість, першочергову значущість для індивіда чи групи когось-небудь або чогось-небудь, орієнтації на те, чого варто бажати, що повинно бути. Преференції формуються у процесі соціалізації індивіда під впливом сім'ї, системи освіти, кола спілкування, медіаспоживання, субкультур та культури певного суспільства в цілому. Що стосується поняття «цінності», яке має велику кількість дефініцій у філософському та соціологічному дискурсах, то у цій публікації ми будемо виходити із його визначення, сформульованого однією із її авторів (а саме Л. Сокурянською), згідно з яким, цінності – це концепції життєвих переваг особистості (або соціальної групи), що відображують її здатність осмислення навколишньої реальності, оцінювання ставлення до неї, а також її емоційний (афективний) стан, волютивні інтенції та є головними мотиваторами поведінки та діяльності того чи іншого соціального суб'єкта. З огляду на зазначене вище, *поняття «ціннісні преференції» ми визначаємо як ієрархічно побудовану систему життєвих переваг особистості, тобто систему її екзистенційних цінностей та ціннісних пріоритетів у всіх сферах її діяльності (професійній, громадській, політичній, сімейно-побутовій, освітній, дозвіллевій тощо).* Ми погоджуємося з київською дослідницею О. Вербецькою, яка підкреслює, що «поняття «ціннісні преференції» постає одним із найбільш плідних у вивченні ціннісного каркасу суспільства, завдяки якому можна з'ясувати не тільки, який набір цінностей притаманний певному суспільству, але й у якому співвідношенні вони перебувають між собою. Отже, ціннісні преференції є рівнодіючою багатьох соціальних цінностей, що існують у будь-якому суспільстві» [35]. У контексті обраної нами проблематики надзвичайно важливо підкреслити, що найбільш активна фаза засвоєння ціннісних преференцій припадає на так званий «формативний період» (Р. Інглхарт) життєвого циклу особистості, тобто на підлітковий вік (12-17 років). З огляду на ціннісні преференції, людина віддає перевагу тому чи іншому життєвому вибору (майбутньої професії, подружньої пари, народженню дітей, місцю проживання, громадській діяльності, певним дозвіллевим практикам тощо), в тому числі визначає першочергову значущість тих чи інших екзистенційних цінностей, тобто перевагу одних цінностей над іншими.

Отже, поняття «ціннісні преференції» не є абсолютно тотожним поняттю «ціннісні орієнтації», воно є більш широким, оскільки, як зазначалось вище, позначає, по-перше, *ієрархічно побудовану систему екзистенційних цінностей* індивіда чи соціальної групи, а по-друге, *ціннісні переваги у всіх сферах їхньої життєдіяльності.* З огляду на це, можна стверджувати, що ціннісні преференції знаходять своє відображення в оцінках людей навколишнього світу, їхніх рішеннях, життєвих виборах та реальних діях. У межах даної статті ми будемо звертатися саме до поняття «ціннісні преференції» та аналізувати відповідні йому феномени, зокрема такі, як ієрархія орієнтацій на термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (засоби досягнення цілей) (за термінологією М. Рокіча) цінності, першочергова значущість вищої освіти, пріоритети при виборі майбутньої професії та місця працевлаштування, переважаюче ставлення до сімейно-шлюбних відносин, у тому числі до народження дітей, пріоритетні практики дозвілля сучасних українських старшокласників тощо.

Ще одним поняттям, яке потребує своєї дефініції в межах даної публікації, є поняття «українська політична нація». Проблеми формування політичної нації в Україні в історичному та актуальному контекстах набули широкого обговорення у філософії, соціології, юриспруденції, інших галузях соціогуманітарного знання з появою незалежної української держави. Результати численних досліджень з даної проблематики представлені в роботах таких відомих вітчизняних суспільствознавців, як О. Власюк, Є. Головаха, В. Крисаченко, М. Розумний, М. Степико, Н. Черниш, В. Яблонський та ін. (див.: [1, 2, 36-42]). У своїх публікаціях вони розглядали питання генези, сучасного стану, проблем та перспектив становлення української політичної нації, її ролі у контексті державотворення та забезпечення національної безпеки української держави, визначаючи основою формування політичної нації в Україні громадянсько-політичну ідентичність та ціннісні орієнтації її мешканців. Так, на думку Н. Черниш, становлення української політичної нації «вимагає органічного сплаву таких ознак, як національна

держава, спільність національних інтересів, сформованість соціального капіталу, єдність цінностей, ідентичність громадянина країни, наявність сильного громадянського суспільства тощо» [2, с. 19]. Підкреслюючи історичну довготривалість формування політичної нації в Україні, львівська науковиця акцентує на тому, що незалежний статус української держави дещо прискорив цей процес, але найбільш потужним фактором утворення політичної нації в нашій країні стала російсько-українська війна. «В Україні, – зазначає Н. Черниш, – протягом першої половини 2022 р. внаслідок гострої фази російської збройної агресії відбулося швидке перетворення українського суспільства в сенсі підвищення рівня його консолідації та інтеграції населення регіонів в єдине ціле. В такий спосіб відбулося формування головних характеристик української політичної нації з осердям в її етнічно українському стрижні. До них належать: утворення спільного для більшості громадян України аксіологічного простору з домінуванням цивілізаційних цінностей свободи, демократії і незалежності; радикальне прирощення соціального капіталу, насамперед у вигляді зміцнення довіри як на вертикальному, так і на горизонтально-мережевому рівнях; єднання держави і громадянського суспільства у прагненні перемоги над ворогом; нівелювання регіональних відмінностей в оцінці головних параметрів як біжучої ситуації, так і візії майбутньої перемоги України та успішної повоєнної відбудови тощо» [2, с. 23]. При цьому вона посилається на результати досліджень, здійснених соціологічною групою «Рейтинг» та Київським міжнародним інститутом соціології [2, с. 19].

Підсумовуючи зазначене вище, поняття «українська політична нація» можна визначити як спільноту громадян української держави всіх національностей, мовних та релігійних преференцій, об'єднаних спільними цінностями, політичними інтересами, патріотичними настановами, повагою до історії та культури України, її державних символів та готовністю захищати суверенітет та цілісність своєї країни.

Емпіричною базою цієї статті є результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Старшокласник – 2024: життєві та освітньо-професійні плани старшокласників України в умовах війни», що проводилось за ініціативи Соціологічної асоціації України фахівцями кафедри соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (керівник дослідження – професор Л. Сокурянська) в жовтні-листопаді 2024 року методом онлайн-опитування на платформі LimeSurvey. У дослідженні взяли участь 2043 старшокласники (учні 10–11-х класів) Львівської області, зокрема таких міст, як Борислав та Дрогобич, Одеси, Харкова та Черкас. Для аналізу та інтерпретації отримані дані було зважено за регіоном.

Аналіз результатів цього дослідження почнено з даних стосовно орієнтацій наших респондентів на термінальні та інструментальні цінності (див. табл. 1, 2).

Як бачимо, найбільш значущими для старшокласників усіх регіонів України є такі цінності, як здоров'я, матеріальне благополуччя та сім'я. Результати численних загальнонаціональних та регіональних досліджень, здійснених вітчизняними соціологами, зокрема фахівцями кафедри соціології навчально-наукового інституту соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, свідчать про те, що ця трійця цінностей традиційно передує у ціннісній ієрархії українців поза залежністю від регіону їхнього проживання, вікових та гендерних відмінностей. З огляду на це, ми винесемо ці цінності, так би мовити, «за дужки» і подивимося, які саме термінальні цінності знаходяться у топі досліджуваної нами групи молоді. Як виявилось, українські старшокласники (і в цілому по масиву опитаних, і у всіх територіальних групах) віддають перевагу таким цінностям, як друзі (4-те рангове місце), особиста свобода, незалежність у судженнях та діях (5-те рангове місце) та можливість розвитку, реалізації своїх здібностей, талантів (6-те рангове місце). Орієнтації на дві останні із зазначених цінностей свідчить про постматеріалізацію (за Р. Інглхартом) їхньої ціннісної свідомості. Нагадаємо, що дослідження, результати якого покладені в основу емпіричної бази даної публікації, було проведено наприкінці 2024 року, тобто в умовах гарячої фази російсько-української війни. Ми згадали про це, оскільки Р. Інглхарт припускав, що в екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах економічної кризи, можливе повернення до матеріалістичних цінностей (цінностей фізичної та економічної безпеки). До речі, під час світової економічної кризи 2008 року ця гіпотеза американського науковця була підтверджена. Безперечно, війна є більш загрозливою екстремальною ситуацією, ніж економічна криза, оскільки в її умовах суттєво зростає рівень як фізичної, так і економічної небезпеки, особливо першої. Отже, війна також уможливує повернення до матеріалістичних цінностей. Але, як засвідчують дані дослідження «Старшокласник – 2024...» та багатьох інших досліджень, здійснених вже під час російсько-української війни (див., напр.: [43]), припущення Р. Інглхарта не підтвердилося: рівень орієнтацій вітчизняної молоді, в тому числі учнівської, на такі постматеріалістичні цінності, як свобода та самореалізація, не тільки не знизився, а подекуди навіть підвищився.

Завершуючи аналіз орієнтацій старшокласників України на термінальні цінності, маємо констатувати достатньо високий рівень єдності преференцій наших респондентів у цій царині.

Таблиця 1.

Орієнтації українських старшокласників на термінальні цінності (% та рангове місце)

Table 1.

Orientations of Ukrainian high school students towards terminal values (% and rank)

Термінальні цінності	Черкаси		Харків		Борислав, Дрогобич		Одеса		Загалом по масиву	
	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг
Активна участь у суспільному житті	9	11-12	11	11	9	11	8	11	9	11
Взаємопорозуміння з батьками, старшим поколінням	19	5	17	7	16	6-7	14	8-9	17	7
Високе службове та суспільне становище	9	11-12	8	12	7	12	6	13	8	12
Друзі	32	4	24	4-5	38	2-4	35	4	33	4
Залучення до цінностей духовної культури, літератури, мистецтва	4	15-16	6	14	5	14-16	3	16	4	15-16
Здоров'я	46	1	44	1	57	1	40	2	48	1
Користь, принесена суспільству	5	13-14	7	13	5	14-16	7	12	5	13-14
Матеріальне благополуччя	44	2	41	2-3	38	2-4	43	1	41	2
Можливість розвитку, реалізації своїх здібностей, талантів	16	7	24	4-5	16	6-7	20	6	18	6
Освіта	12	10	12	9-10	10	10	11	10	11	10
Особиста свобода, незалежність у судженнях та діях	17	6	21	6	21	5	14	8-9	19	5
Особистий спокій, відсутність хвилювань, неприємностей	13	9	12	9-10	11	9	18	7	13	9
Повноцінний відпочинок, цікаві розваги	5	13-14	5	15	6	13	5	14	5	13-14
Сім'я	38	3	41	2-3	38	2-4	37	3	38	3
Хороші, добрі стосунки з оточуючими	4	15-16	4	16	5	14-16	4	15	4	15-16
Цікава, творча робота, робота «до душі»	14	8	16	8	12	8	23	5	15	8

А тепер спробуємо проінтерпретувати отримані дані щодо орієнтацій опитаних нами старшокласників на інструментальні цінності (див. табл. 2).

Перш за все зазначимо, що дані, представлені в таблиці 2, отримані нами завдяки відповідям наших респондентів на питання про те, що, на їхню думку, є сьогодні найважливішим для досягнення життєвого успіху, тобто які характеристики особистості (її якості, знання, вміння, навички, життєві принципи тощо) допоможуть їй досягти поставлених цілей (реалізувати термінальні цінності). Саме ці характеристики людини й визначаються в якості її інструментальних цінностей.

Отже, отримані нами дані довели, що, з огляду українських старшокласників, найбільш важливими факторами досягнення життєвого успіху (інструментальними цінностями) є високий інтелект, здібності (1-ше рангове місце по масиву в цілому та по всім територіальним групам), працелюбність, сумлінність (2-ге рангове місце), а також знання іноземних мов (3-тє рангове місце). У цьому контексті маємо акцентувати на певному протиріччі між найвищою оцінкою респондентів такої інструментальної цінності, як високий інтелект, та їхніми орієнтаціями на такі термінальні цінності, як освіта (10-те рангове місце в ієрархії орієнтацій на ці цінності) та залучення до цінностей духовної культури, літератури, мистецтва (останні, 15-16 рангові місця), завдяки реалізації яких, власне, і формується інтелект особистості.

Продовжуючи наш аналіз орієнтацій українських старшокласників на інструментальні цінності, підкреслимо, що ми не виявили значних відмінностей у відповідях респондентів із різних регіонів країни щодо впливу цих цінностей на досягнення життєвого успіху. Хіба що для харківських старшокласників такі інструментальні цінності, як готовність іти на ризик та знання іноземних мов, є дещо більш значущими, ніж для респондентів з інших міст. На наш погляд, це можна пояснити, з одного боку, надзвичайно складною безпековою ситуацією у прифронтовому Харкові, мешканці якого постійно ризикують своїм життям. З іншого боку, саме з огляду на цю ситуацію, частина харків'ян, перш за все тих, хто має дітей і хоче захистити їх від загроз війни, можуть планувати виїзд за кордон, що, в тому числі, потребує певного рівня знання іноземних мов.

Таблиця 2.

Орієнтації українських старшокласників на інструментальні цінності (% та рангове місце)

Table 2.

Orientations of Ukrainian high school students towards instrumental values (% and rank)

Інструментальні цінності	Черкаси		Харків		Борислав, Дрогобич		Одеса		Загалом по масиву	
	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг	%	Ранг
Високий інтелект, здібності	58	1	62	1	53	1	59	1	57	1
Приваблива зовнішність	26	7	19	9-10	28	6	24	8	26	7
Працелюбність, сумлінність	42	2	45	2	40	2	39	2	41	2
Чесність, порядність, принциповість	34	3-4	29	6	31	5	33	4	32	5
Вдалий шлюб	12	14	4	20	18	11-13	12	17	13	14
Організаторські навички	16	12	19	9-10	12	15-16	17	11	15	12-13
Впливові друзі	15	13	12	13-14	18	11-13	14	15-16	15	12-13
Хороша освіта	34	3-4	37	4	34	3-4	31	5	34	4
Вихованість, гарні манери	20	9	16	11-12	22	8-9	18	10	20	9
Політична активність	4	22	3	21-22	3	22	4	22	3	22
Везіння, щасливий випадок	10	15	12	13-14	14	14	13	14	12	15
Хороше здоров'я	17	10-11	16	11-12	18	11-13	14	15-16	17	11
Готовність йти на ризик	28	6	32	5	27	7	28	6	28	6
Уміння іноді йти в обхід закону	6	19	3	21-22	7	18-20	5	21	6	19-20
Егоїзм, індивідуалізм	8	17-18	10	15-16	12	15-16	12	14-15	10	16
Готовність допомагати людям	8	17-18	8	17-18	9	17	12	14-15	9	17
Впливові/заможні родичі/батьки	9	16	10	15-16	7	18-20	10	18	8	18
Знання іноземних мов	33	5	44	3	34	3-4	37	3	36	3
Прагнення й уміння робити добро людям	5	20-21	6	19	7	18-20	9	19	6	19-20
Уміння переконувати, красномовність	17	10-11	21	8	21	10	21	9	19	10
Уміння розпоряджатися грошима	24	8	28	7	22	8-9	26	7	24	8
Цифрова компетентність	5	20-21	9	17	4	21	7	20	5	21

Аналізуючи отримані дані, ми виявили ще одну відмінність в орієнтаціях наших респондентів на інструментальні цінності, а саме: попри свою домінуючість, для старшокласників Львівщини цінність високого інтелекту є менш значущою, ніж для їхніх ровесників з інших регіонів України.

В межах нашого дослідження велика увага була приділена ціннісним перевагам українських старшокласників у сфері освіти. Для цього ми проаналізували їхні освітньо-професійні плани після закінчення школи, мотивацію отримання вищої освіти, оцінки престижності та привабливості тих чи інших професій, а також ті професії, які вони найімовірніше оберуть у майбутньому.

Отже, розглянемо освітньо-професійні плани українських старшокласників (див. рис. 1).

Як засвідчують дані, представлені на рисунку 1, опитані нами старшокласники перш за все планують продовжити своє навчання в закладах вищої освіти України. Підкреслимо, що саме за цією позицією є найпомітніша регіональна варіативність: максимальні значення спостерігаються в Харкові, тоді як у Черкасах частка тих, хто прагне отримати вищу освіту, є найнижчою. Водночас черкаські старшокласники вирізняються більш високим рівнем невизначеності щодо планів після закінчення школи.

Інші освітні траєкторії – поєднання роботи з навчанням, вступ до коледжів в Україні чи за кордоном – відрізняються значно меншими міжміськими коливаннями. Наміри одразу виходити на ринок праці, ставати добровольцями або зосереджуватися на сімейних ролях не є розповсюдженими та не мають суттєвої регіональної диференціації.

Рисунок 1. Плани старшокласників після закінчення школи (% загалом по масиву опитаних та залежно від міста проживання)

Figure 1. Plans of high school students after graduating from school (% in total and depending on city of residence)

З огляду на те, що українські старшокласники після закінчення школи переважно планують вступати до закладів вищої освіти, важливо розглянути, що мотивує їх до цього (див. рис. 2).

Як бачимо, серед старшокласників з усіх регіонів України домінує така мотивація до здобуття вищої освіти, як можливість досягнення матеріального благополуччя в майбутньому (1-ше рангове місце), що відповідає одній з найбільш важливих для них термінальних цінностей. Значущими факторами, які спонукають старшокласників продовжувати навчання в закладах вищої освіти, є також можливості одержати професійні знання (2-ге рангове місце) і зробити кар'єру як в Україні, так і за кордоном (3-тє рангове місце). Оцінюючи кар'єрні домагання наших респондентів, маємо підкреслити, що за радянських часів такі прагнення людини засуджувались; слово кар'єрист було образливим. Що ж стосується представлених вище даних щодо мотивації отримання вищої освіти сучасних українських старшокурсників, а по суті цінності для них такої освіти, то, враховуючи рівень оцінки наших респондентів отримання завдяки вищій освіті професійних знань, їхнє бажання кар'єрного зростання, скоріше, можна інтерпретувати як прагнення до самореалізації у сфері фахової діяльності.

Серед значущих регіональних відмінностей в оцінках інструментальних цінностей звертають на увагу такі: можливість стати культурною людиною є помітно менш важливою для старшокласників Одеси (17% проти 25-32% в інших містах). Можливість спілкування з однолітками мотивує старшокласників зі Львівщини більше, ніж з інших регіонів. А старшокласники Одеси та Черкаси більше за інших орієнтовані

на продовження навчання за кордоном. З'ясування того, чим це можна пояснити, потребує подальших досліджень, в тому числі із застосуванням якісної методології.

Рисунок 2. Мотивації старшокласників до здобуття вищої освіти (% загалом по масиву опитаних та залежно від міста проживання)

Figure 2. Motivations of high school students to pursue higher education (% in total and depending on city of residence)

Подивимось, які професії та види зайнятості наші респонденти вважають престижними, привабливими та які найімовірніше оберуть (див. табл. 3).

Як бачимо до найбільш престижних старшокласники відносять такі професії та види зайнятості, як юрист, лікар, підприємець/бізнесмен, програміст та психолог. Привабливими для них є ті ж професії та види зайнятості, але перш за все їм подобається професія графічного дизайнера. Старшокласники також зазначили, що найімовірніше оберуть саме ці професії. У цьому контексті підкреслимо, що, за даними нашого дослідження, 53% із них вже визначилися зі своїм майбутнім фахом. Отже, можемо зафіксувати, що

уявлення старшокласників про престижність, привабливість і ймовірність вибору професії значною мірою збігаються.

Таблиця 3.

Професії та види зайнятості, які старшокласники вважають престижними, привабливими та які вони найімовірніше оберуть (% загалом по масиву опитаних)

Table 3.

Professions and types of occupations that high school students consider prestigious, attractive, and most likely to choose (% in total)

Професії та види зайнятості	Престижні	Привабливі	Оберуть
Артист (співак, танцюрист тощо)	23	22	12
Архітектор	35	19	11
Бармен, офіціант	5	9	6
Блогер	15	18	9
Військовослужбовець	26	13	9
Водій	7	5	4
Графічний дизайнер	35	31	22
Економіст, бухгалтер	26	13	11
Журналіст	22	16	8
Інженер	-	9	6
Лікар	52	19	14
Медсестра	13	5	3
Менеджер	21	15	10
Науковець	29	6	3
Охоронець	4	2	2
Перекладач	32	22	14
Підприємець / Бізнесмен	52	30	17
Політик	35	11	6
Поліцейський	25	13	8
Програміст	47	23	15
Продавець	4	3	1
Психолог	38	28	18
Робітник (будівельник, слюсар, електрик тощо)	11	4	4
Соціолог	10	5	2
Соціальний працівник	7	4	2
Учитель	18	9	7
Фермер	9	5	2
Фрілансер	23	18	12
Юрист	52	25	16

Важливою складовою ціннісних преференцій особистості є її орієнтації на створення сім'ї та народження дітей. Згідно з результатами опитування, понад 60% старшокласників в цілому по масиву орієнтуються на створення власної сім'ї. Найвищий рівень сформованості таких намірів зафіксовано в Бориславі та Дрогобичі, тоді як в Одесі він є найнижчим (66% проти 55%). Половина опитаних старшокласників хоче мати дітей у майбутньому. Цей показник помітно нижчий тільки серед одеських респондентів (44%). Відповідно, в Одесі найбільша частка тих, хто вказав, що не хоче мати дітей (близько чверті опитаних). Приблизно третина старшокласників в цілому по масиву опитаних зазначили, що ще не думали про це.

Що стосується ціннісних преференцій наших респондентів у сфері дозвілля, то ми з'ясували, що старшокласники усіх регіонів найчастіше проводять свій вільний час на прогулянках із друзями (найчастіше це роблять одесити (65,5%) та черкашани (64,9%), дещо менше старшокласники Львівщини (61,7%) та Харкова (59%). Щодо харків'ян, то більш низький рівень їхнього залучення до цієї дозвіллевой практики можна пояснити як їхнім проживанням у прифронтовій зоні, так і тим, що багато хто із ровесників наших харківських респондентів наразі мешкають за кордоном. У пріоритеті опитаних нами українських старшокласників також знаходиться така практика проведення вільного часу, як спілкування в інтернеті. До неї вдаються 57,8% одеситів, 55,6% харків'ян, 52,6% черкашан та 45,5% респондентів з Борислава та Дрогобича. Можна припустити, що такий рівень залучення старшокласників Львівщини до спілкування в інтернеті пояснюється, в тому числі, тим, що вони значно частіше (у порівнянні із респондентами інших регіонів України) присвячують свій вільний час відвідуванню церкви (13% старшокласників Львівщини проти 6% одеситів, 3,7% черкашан та 1,7% харків'ян). Третю рангову позицію посідає така дозвіллева практика, як відвідування гуртків, спортивних

секцій тощо. Цим полюбляють займатися 50% старшокласників, опитаних у Черкасах, 48,1% респондентів з Харкова, 43,8% – з Одеси та 33,1% – з Львівщини.

Отже, можна констатувати, що наразі ціннісні преференції українських старшокласників як у контексті їхніх орієнтацій на термінальні та інструментальні аксіофеномени, так і у пріоритетах в освітній, професійній, сімейній, дозвіллевій тощо сферах мають багато спільного, тобто можна говорити про достатньо високий рівень ціннісної єдності цієї соціально-демографічної групи, що є однією з ознак формування української політичної нації на мезосоціальному рівні. Втім, ще більш важливою в цьому контексті є громадянська ідентичність українських старшокласників (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Ким відчують себе українські старшокласники (% загалом по масиву опитаних за відповідями «відчую повною мірою» + «скоріше відчую»)

Table 4.

How Ukrainian high school students feel about themselves (% of total respondents who answered "I feel completely" + "I feel somewhat")

Відчують себе:	Черкаси	Харків	Борислав, Дрогобич	Одеса	По масиву
Громадянином/громадянкою України	86	89	85	82	86
Представником/представницею свого регіону	75	86	70	70	74
Мешканцем / -кою свого рідного міста, села, селища	79	88	74	79	78
Європейцем/європейкою	53	48	45	42	48
Громадянином/громадянкою світу	71	69	64	67	68

Отже, наше дослідження засвідчило, що найбільш вираженою є громадянська ідентичність українських старшокласників. При цьому найбільш високий рівень громадянської ідентичності притаманний респондентам з Харкова. У цьому контексті згадаємо, що, на думку львівської професорки Н. Черниш [2], як і багатьох інших вітчизняних науковців, найбільш впливовим фактором формування громадянської ідентичності, а отже, і української політичної нації стала російсько-українська війна. Харківські старшокласники також виявили найвищий рівень регіональної та міської ідентичності. На наше переконання, це пояснюється тим, що вони відчують себе причетними до незламної спільноти харків'ян, до міста, яке (як і інші прифронтові міста) найбільше постраждало від російської агресії, що вони сповнені гордості та шани до нього.

Звертає на себе увагу відсутність різких регіональних розривів у відповідях старшокласників щодо відчуття ними своєї причетності до тієї чи іншої соціально-територіальної спільноти. Попри відмінності в безпековій ситуації, соціально-економічних можливостях та історичному досвіді різних міст, опитані нами старшокласники демонструють подібну структуру ідентичностей. Це може свідчити про посилення процесів консолідації українського суспільства, у контексті яких молодь дедалі більше відчуває себе частиною єдиної політичної спільноти.

Цікавими, на наш погляд, є дані щодо європейської та глобальної ідентичності українських старшокласників. Попри те, що Україна є невід'ємною частиною Європи, наші респонденти виявили значно більш високий рівень ідентичності громадянина світу. Пояснення цьому знаходимо у такому понятті та відповідному йому феномені, як «глобальне село» (Маршалл Маклюен), в якому вже протягом багатьох років всі ми живемо. А для сучасних старшокласників перебування у цьому селі почалося чи не з пелюшок.

Таким чином, зафіксована конфігурація ідентичностей українських старшокласників дає підстави розглядати їх як важливий соціальний ресурс подальшого зміцнення української політичної нації, формування якої отримало потужний поштовх саме в умовах російсько-української війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень з обраної проблематики. Здійснений нами аналіз результатів всеукраїнського соціологічного дослідження «Старшокласник – 2024: життєві та освітньо-професійні плани старшокласників України в умовах війни» дає можливість зафіксувати, що, попри різницю регіональних контекстів, наявність воєнного досвіду та специфіку локальних соціальних умов, структура термінальних та інструментальних цінностей українських старшокласників виявляється високою мірою уніфікованою. Це може слугувати одним з емпіричних індикаторів процесів консолідації, що розгортаються в українському суспільстві під впливом війни. У цьому сенсі отримані дані узгоджуються з висновками дослідників, які фіксують формування єдиного символічного та ціннісного простору, у межах якого регіональні відмінності втрачають статус визначального чинника соціальної диференціації.

Важливо також відмітити, що, незважаючи на війну, яка мала б суттєво підвищити рівень орієнтацій учнівської молоді на цінності виживання та знизити рівень її орієнтацій на самореалізацію, цього не відбулося. В сучасному українському контексті гіпотеза Р. Інглхарта про вплив екстремальних ситуацій на тренд від постматеріалістичних (постмодерністських) до матеріалістичних цінностей не

підтверджується. Орієнтації українців, у тому числі молодих, на такі цінності, як здоров'я, сім'я, матеріальне благополуччя, домінували як до війни, так і сьогодні. Звичайно, війна підвищує їхню значущість як цінностей виживання, але вона суттєво не знижує, а подекуди навіть підвищує орієнтації молоді на такі постматеріалістичні цінності, як самореалізація та свобода і незалежність у судженнях та діях. Останнє засвідчують результати нашого дослідження, а також дані, отримані в межах опитувань, здійснених іншими українськими соціологами (див., наприклад: [24, 25, 26]).

Разом із тим не менш принциповим є поєднання панівних цінностей із орієнтацією на освіту, інтелектуальний розвиток, мовні та професійні компетентності. Така структура преференцій дозволяє говорити про формування специфічного типу молодіжної свідомості, в межах якої прагнення стабільності не заперечує установки на індивідуальні досягнення та соціальну мобільність.

Особливо важливими в контексті проблематики цієї статті є показники громадянської ідентичності сучасних українських старшокласників. Її високий рівень за відсутності різких міжрегіональних контрастів дає підстави говорити про активне становлення української політичної нації на мезосоціальному рівні цього процесу.

Перспективи подальших досліджень у межах окресленої проблематики пов'язані насамперед із необхідністю перевірки стійкості зафіксованої ціннісної єдності в часовій динаміці. Важливо з'ясувати, чи є ця єдність ситуативним ефектом воєнного контексту, чи вона набуває рис довготривалої тенденції, що визначатиме аксіологічний профіль покоління в поствоєнний період. Окремої уваги потребує дослідження соціальних механізмів, завдяки яким відбувається формування спільного ціннісного простору: ролі інституцій освіти, медіасередовища, родинної соціалізації, досвіду вимушеної мобільності тощо.

Насамкінець сформулюємо припущення, що сучасні старшокласники можуть стати носіями нового типу громадянськості, в межах якої національна ідентичність поєднуватиметься з відкритістю до наднаціональних спільнот, зокрема до європейської та глобальної. Подальший аналіз покаже, чи буде така багаторівнева ідентичність стабільною рисою покоління, чи вона змінюватиметься під впливом політичних та соціально-економічних процесів повоєнного розвитку українського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Головаха Є. Війна і формування політичної нації в Україні. *Український соціологічний журнал*. 2022. Випуск 28. С. 6–14. DOL: <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01>
2. Черниш Н. Формування української політичної нації. *Український соціологічний журнал*. 2022. Випуск 28. С. 15–25. DOI: <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-02>
3. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 5–21. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.005>
4. World Values Survey (WVS). Wave 8. 2017-2022. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>.
5. EVS: European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). GESIS Data Archive, Cologne, 2022. ZA7500 Data file Version 5.0.0, doi:10.4232/1.13897. URL: https://search.gesis.org/research_data/ZA7505.
6. Савельєв Ю. Інклюзивна модернізація і суперечності ціннісних змін у країнах Східної Європи у 1990-2000-х роках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. Випуск 2. С. 70–97.
7. Дембіцький С., Сидоров М., Плющ В., Соснюк Є., Шалімова О. Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. Випуск 3. С. 102–123. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.10>.
8. Костенко Н. *Цінності та ціннісні зміни в сучасному суспільстві: тренди і перспективи*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 358 с.
9. Бондаренко О. О. Трансформація ціннісних орієнтацій українського суспільства в контексті соціокультурних змін початку XXI століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 99–106.
10. Rokeach M. A theory of organization and change within value-attitude systems. *Journal of Social Issues*, 1968. 24(1). P. 13–33. DOL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1968.tb01466.x>.
11. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press, 1973. 438 p.
12. Schwartz S. H., Bilsky W. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987. 53(3). P. 550–562. DOL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>.
13. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25, P. 1–65.
14. Inglehart R. The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *American Political Science Review*, 1971. 65(4). P. 991–1017. DOL: <https://doi.org/10.2307/1953494>.
15. Inglehart R., Welzel C. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge University Press, 2005. 333 p.
16. Дембіцький С., Сидоров М. Цінність самореалізації у структурі індивідуальної життєдіяльності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. Випуск 1. С. 6–28. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.01.006>
17. Бех І. Д. Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. *Базатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (23 березня 2017 р., м. Полтава)*. 2017. С. 31–36. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7947>.

18. Долинська Л., Пенькова О. Самореалізація особистості як соціально-психологічний феномен. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова; 2016. Вип. 3 (48). С. 18–25.
19. Бакіров В. С., Сокурянська Л. Г. Ціннісні зрушення у повоєнній Україні: напрямки, чинники, суб'єкти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Харків; 2024. Вип. 51. С. 29–37. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-03>.
20. Заредінова Е. Р. *Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика*. Київ: Видавничий Дім «Слово»; 2020. 372 с. ISBN 978-966-194-313-0.
21. Дембіцький С. Індивідуальні та соціальні цінності під час війни: актуальність, структура та вплив. *Національна безпека і оборона*. 2022. Випуск 3–4. С. 93–102.
22. Кухта М., Соболева Н. Молодь України у період суспільних турбулентностей 2019–2021. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. Випуск 3. С. 31–59. <https://doi.org/10.15407/sociology2023.03.031>.
23. Борисов Р., Голіков О., Крайнюков А., Кутирьова В., Ніколаєвська А., Сокурянська Л.; за ред. Сокурянської Л. *Шкільна освіта в умовах війни: стан, можливості, обмеження*. Харків: Управління освіти адміністрації Салтівського району Харківської міської ради; 2023. 168 с.
24. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. *Вплив війни на молодь в Україні*. 2023. Київ. 2023. 72 с.
25. Костюченко Т., Волосевич І. *Вплив війни на молодь в Україні*. 2024. Київ, 2024. 83 с.
26. Мацко-Деміденко І. Студентська молодь у надзвичайних умовах війни. *Українське суспільство в умовах війни*. 2024. Київ: Інститут соціології НАН України; 2024. С. 326–345.
27. Когут І., Нікуліна О., Сирбу О., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. *Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи*. Київ, 2023. 136 с.
28. Vox Populi, savED. *Війна та освіта. Два роки повномасштабного вторгнення*. Звіт за результатами дослідження. Київ, 2024. 70 с.
29. Ніколаєнко С. О., Зеленська В. С. Емпіричне дослідження особливостей копінг-стратегій студентів із різними рівнями адаптованості до навчання в умовах війни в Україні. *Габітус, випуск 57, 2024*. С. 161–166. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.26>.
30. Vox Populi, savED. *Війна, освіта та соціальний капітал. Три роки повномасштабного вторгнення*. Звіт за результатами дослідження. Київ, 2025. 67 с.
31. Дембіцький С. Ціннісно-мотиваційна сфера під тиском: наслідки стресових станів. *Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення*. Київ: Інститут соціології НАН України; 2025. С. 110–128.
32. Сокурянська Л. Г., Сопільняк Д. Р. Вплив війни на соціальний порядок в українських закладах середньої освіти. *Навчальний заклад та викладач: зміни векторів взаємозалежності: матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 7 лют. 2025 р.* Харків: Вид-во НУА; 2025. С. 191–196.
33. Дембіцький С., Бурова О., Гломозда Д., Соболева Н., Буров І., Мариніч І. Вплив стресових станів на ціннісно-мотиваційну сферу українців під час війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2025. Випуск 1. С. 5–24.
34. Сокурянська Л., Сопільняк Д. Українська освіта в умовах війни: стан резильєнтності та можливості забезпечення якості освітніх послуг. *Соціологія, соціальна робота та соціальне забезпечення: регулювання соціальних проблем (Львів, 15–16 травня 2025 р.): збірник матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Видавництво «Магнолія 2006»; 2025. С. 22–25.
35. О. Вербецька. Ціннісні преференції в соціологічному дискурсі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 2015, вип. 65–66. С. 56–64.
36. Українська політична нація: проблеми становлення. *Збірник наукових статей*; за ред. Розумного М. М., Степика М. Т., Яблонського В. М. Київ: НІСД; 2012. 384 с.
37. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. *Українська політична нація: тенева, стан, перспективи*; за ред. Крисаченка В. С. Київ: НІСД; 2004. 648 с.
38. Чупрій Л. Формування української політичної нації в контексті забезпечення національної безпеки української держави. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2012. № 3 (22). С. 240–245.
39. Телегуз І. А. Дослідження проблем формування української нації у науковій спадщині Микити Шаповала. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014, вип. XXXVIII*. С. 321–323.
40. Букреєва І. В. Громадянсько-політична ідентичність як основа формування політичної нації в Україні. *Наукові праці. Соціологія*. 2014. Т. 234, № 222. С. 24–28.
41. Луценко М. В. Українська політична нація в контексті державотворення. *Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукр. наук. конф., Харків, 28 трав. 2021 р.* Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; 2021. С. 156–160.
42. Заяць Н. В. Національна ідентичність як основа для розвитку політичної нації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. Вип. 56. С. 28–32.
43. Костюченко Т., Волосевич І., Info Sapiens. *Вплив війни на молодь в Україні – 2023–2024: аналітичний звіт*. Київ: ПРООН, 2024.

Отримано 13.09.2025

Прийнято до друку 13.10.2025

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів : автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

VALUE PREFERENCES OF UKRAINIAN SENIOR GRADE STUDENTS IN WAR CONDITIONS: COMMON AND DIFFERENT IN THE REGIONAL DIMENSION

Sokuryanska Lyudmila – Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Maydan Svobody, 6, Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: sokuryanska@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4097-952X>

Borysov Roman – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Maydan Svobody, 6, Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: r.i.borysov@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3757-3630>

Bieliaieva Viktoriia – Postgraduate student, Department of Sociology, Research Institute of Sociology and Media Communications, V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square, 6, Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: viktoriia.bieliaieva@student.karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0437-0116>

The article analyzes the value preferences of Ukrainian high school students in the context of the Russian-Ukrainian war. The authors propose their own definitions of the concepts "value preferences" (a hierarchically structured system of an individual's life priorities, that is, a system of existential values and value priorities across all spheres of activity — professional, civic, political, family and domestic, educational, leisure, etc.) and "Ukrainian political nation" (a community of citizens of the Ukrainian state of all nationalities, linguistic and religious preferences, united by shared values, political interests, patriotic attitudes, respect for the history and culture of Ukraine, its state symbols, and a willingness to defend the sovereignty and territorial integrity of their country). The article presents the results of the nationwide sociological study "High School Student – 2024: Life and Educational-Professional Plans of Ukrainian High School Students in Wartime," conducted at the initiative of the Sociological Association of Ukraine by researchers of the Department of Sociology of the Educational and Scientific Institute of Sociology and Media Communications at V. N. Karazin Kharkiv National University during October–November 2024. The study examines Ukrainian high school students' orientations toward terminal and instrumental values, their educational and professional plans after completing secondary education, assessments of the prestige and attractiveness of various professions, motivation for obtaining higher education, professional choice, civic identity, and related issues. The authors conclude that the high level of civic identity and the recorded unity of value preferences among Ukrainian high school students across different spheres of their life activity, combined with the absence of significant interregional differences in these indicators, provide grounds to speak about the active formation of the Ukrainian political nation at the mesosocial level of this process.

Keywords: value preferences, Russian-Ukrainian war, high school students, educational and professional plans, civic identity, Ukrainian political nation.

References:

1. Holovakha, Ye. (2022) 'War and the Formation of a Political Nation in Ukraine'. *Ukrainian Sociological Journal*. Issue 28. P. 6–14 DOI: <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-01> [in Ukrainian]
2. Chernysh, N. (2022) 'Formation of the Ukrainian Political Nation'. *Ukrainian Sociological Journal*. Issue 28. P. 15–25 DOI: <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2022-28-02> [in Ukrainian]
3. Kostenko, N. (2022) 'Inside and Beyond Identity in the Cultural Experience of the Pandemic and War'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 2. P. 5–21 DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2022.02.005> [in Ukrainian]
4. World Values Survey (WVS). Wave 8. 2017–2022. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>.
5. EVS: European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). GESIS Data Archive, Cologne, 2022. ZA7500 Data File Version 5.0.0. DOI: 10.4232/1.13897. URL: https://search.gesis.org/research_data/ZA7505.
6. Saveliev, Yu. (2019) Inclusive 'Modernization and the Contradictions of Value Changes in Eastern European Countries in the 1990s–2000s'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. Issue 2. P. 70–97 [in Ukrainian]
7. Dembitskyi, S., Sydorov, M., Pliushch, V., Sosniuk, Ye., Shalimova, O. A. (2019) 'Systemic Approach to the Sociological Study of Individual Values'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. Issue 3. P. 102–123. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.10> [in Ukrainian]
8. Kostenko, N. (2020) *Values and Value Changes in Contemporary Society: Trends and Prospects*. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. 358 p. [in Ukrainian]
9. Bondarenko, O. O. (2025) 'Transformation of Value Orientations of Ukrainian Society in the Context of Socio-Cultural Changes at the Beginning of the 21st Century'. *Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*. 2. 10. P. 99–106 [in Ukrainian]
10. Rokeach, M. A (1968) 'Theory of Organization and Change within Value-Attitude Systems'. *Journal of Social Issues*. 24(1). P. 13-33. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1968.tb01466.x/>
11. Rokeach, M. (1973) *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
12. Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1987) 'Toward a Universal Psychological Structure of Human Values'. *Journal of Personality and Social Psychology*. 53(3). P. 550-562. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>
13. Schwartz, S. H. (1992) "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries". *Advances in Experimental Social Psychology*. 25. P. 1-65.
14. Inglehart, R. (1971) 'The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies'. *American Political Science Review*. 65(4). P. 991–1017 DOI: <https://doi.org/10.2307/1953494>.
15. Inglehart, R., Welzel, C. (2005) *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

16. Dembitskyi, S., Sydorov, M. (2022) 'The Value of Self-Realization in the Structure of Individual Life Activity'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. Issue 1. P. 6-28 [in Ukrainian]
17. Bekh, I. D. (2017) 'Self-Realization of Personality as a Determining Factor of Life Activity'. In: *Multidimensionality of Personality: Theory, Psychodiagnostics, Correction: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Seminar with International Participation (23 March 2017, Poltava)*. P. 31–36 [in Ukrainian].
18. Dolynska, L., Penkova, O. (2016) 'Self-Realization of Personality as a Socio-Psychological Phenomenon'. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 12: Psychological Sciences*. Kyiv. Issue 3 (48). P. 18-25 [in Ukrainian]
19. Bakirov, V. S., Sokurianska, L. H. (2024) 'Value Shifts in Post-War Ukraine: Directions, Factors, Actors'. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological Studies of Contemporary Society: Methodology, Theory, Methods"*. Issue 51. P. 29–37. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-03> [in Ukrainian]
20. Zaredinova, E. R. (2020) *Formation of Socio-Cultural Values of Students in the Educational Environment of Higher Education Institutions: Theory and Methodology*. Kyiv: Publishing House "Slovo". 372 p. [in Ukrainian]
21. Dembitskyi, S. (2022) 'Individual and Societal Values during the War: Relevance, Structure and Impact' *National Security and Defence*. Issue 3-4. P. 93-102 [in Ukrainian]
22. Kukhta, M., Sobolieva, N. (2023) 'Youth of Ukraine during the Period of Social Turbulence 2019–2021'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. Issue 3. P. 31–59. <https://doi.org/10.15407/sociology2023.03.031> [in Ukrainian]
23. Borysov, R., Holikov, O., Krainiukov, A., Kutyriova, V., Nikolaievskaya, A., Sokurianska, L. (ed.). (2023) *School Education in Wartime: State, Opportunities, Limitations*. Kharkiv: Department of Education of the Administration of the Saltivskiy District of Kharkiv City Council 168 p. [in Ukrainian]
24. Volosevych, I., Kohut, I., Zherobkina, T., Nazarenko, Yu. (2023) *Impact of the War on Youth in Ukraine*. Kyiv. 72 p. [in Ukrainian]
25. Kostiuchenko, T., Volosevych, I. (2024) *Impact of the War on Youth in Ukraine*. Kyiv. 83 p. [in Ukrainian]
26. Matsko-Demidenko, I. (2024) 'Student Youth under Extraordinary Conditions of War'. In: *Ukrainian Society in Wartime. Year 2024*. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. P. 326–345 [in Ukrainian]
27. Kohut, I., Nikulina, O., Syrбу, O., Zherobkina, T., Nazarenko, Yu (2023). *War and Education: How a Year of Full-Scale Invasion Affected Ukrainian Schools*. Kyiv. 136 [in Ukrainian]
28. Vox Popul, savED. *War and Education. Two Years of Full-Scale Invasion. Research Report*. Kyiv; 2024. 70 p. [in Ukrainian]
29. Nikolaienko, S. O., Zelenska, V. S. (2024) 'Empirical Study of Coping Strategies of Students with Different Levels of Adaptation to Learning in Wartime Ukraine'. *Habitus*. Issue 57. P. 161–166. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.26> [in Ukrainian]
30. Vox Populi, savED. *War, Education and Social Capital. Three Years of Full-Scale Invasion. Research Report*. Kyiv; 2025. 67 p. [in Ukrainian]
31. Dembitskyi, S. (2025) 'Value-Motivational Sphere under Pressure: Consequences of Stress States'. In: *Stress States of the Population of Ukraine in the Context of War: Experience of Sociological Research*. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. P. 110–128 [in Ukrainian]
32. Sokurianska, L. H., Sopilniak, D. R. (2025) The Impact of War on Social Order in Ukrainian Secondary Education Institutions. In: *Educational Institution and Teacher: Changing Vectors of Interdependence: Proceedings of the XXIII International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 7 February 2025)*. Kharkiv: NUA Publishing House. P. 191–196. [in Ukrainian]
33. Dembitskyi, S., Burova, O., Hlomoza, D., Sobolieva, N., Burov, I., Marynich, I. (2025) 'The Impact of Stress States on the Value-Motivational Sphere of Ukrainians during the War'. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. Issue 1. P. 5–24 [in Ukrainian]
34. Sokurianska, L., Sopilniak, D. (2025) 'Ukrainian Education in Wartime: Resilience and Possibilities for Ensuring the Quality of Educational Services'. In: *Sociology, Social Work and Social Welfare: Regulation of Social Problems (Lviv, 15–16 May 2025): Proceedings of the XV International Scientific and Practical Conference*. Lviv: Magnolia 2006 Publishing. P. 22–25 [in Ukrainian]
35. Verbetska, O. (2015) 'Value Preferences in Sociological Discourse'. *Social Technologies: Current Issues of Theory and Practice*. Issue 65–66. P. 56–64 [in Ukrainian]
36. Rozumnyi, M., Stepyk, M., Yablonskyi V. (eds.) (2012) *Ukrainian Political Nation: Problems of Formation*. Kyiv: NISS. [in Ukrainian]
37. Krysachenko, V. S., Stepyko, M. T., Vlasiuk, O. S. (2004) Krysachenko, V. S. (ed.) *Ukrainian Political Nation: Genesis, State, Prospects*. Kyiv: NISS [in Ukrainian]
38. Chuprii, L. (2012) Formation of the Ukrainian Political Nation in the Context of Ensuring National Security of the Ukrainian State. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 3 (22). P. 240–245. [in Ukrainian]
39. Telehuz, I. A. (2014) 'Research on the Problems of Formation of the Ukrainian Nation in the Scientific Heritage of Mykyta Shapoval'. *Scientific Works of the Faculty of History of Zaporizhzhia National University*. Issue XXXVIII. P. 321–323 [in Ukrainian]
40. Bukricieva, I. V. (2014) Civic and Political Identity as a Basis for the Formation of a Political Nation in Ukraine. *Scientific Works. Sociology*. 234 (222). P. 24–28 [in Ukrainian]
41. Lutsenko, M. V. (2021) 'Ukrainian Political Nation in the Context of State-Building'. In: *Ukrainian State-Building: Historical Aspect: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (Kharkiv, 28 May 2021)*. Kharkiv: H. S. Skovoroda KhNPU. P. 156–160 [in Ukrainian]

42. Zaiats, N. V. (2022) 'National Identity as a Basis for the Development of a Political Nation in Ukraine'. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*. Issue 56. P. 28–32 [in Ukrainian]
43. Kostiuchenko, T., Volosevych, I. (2024) *Info Sapiens. Impact of the War on Youth in Ukraine 2023–2024: Analytical Report*. Kyiv: UNDP [in Ukrainian]

Received 13.09.2025

Accepted 13.10.2025

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest
